

L'AVALUACIÓ DELS CONTEXTOS RESIDENCIALS DE PROTECCIÓ A LA INFÀNCIA. UNA PROPOSTA METODOLÒGICA PER A LA MILLORA DE LA QUALITAT DELS PROCESSOS D'EMANCIPACIÓ DELS JOVES ACOLLITS.

Lluís Ballester Brage
Josep Lluís Oliver Torelló
Universitat de les Illes Balears

La qualitat en l'actuació dels centres de protecció de menors és una tasca poc desenvolupada a l'Estat Espanyol.

Pensem que l'avaluació dels contextos residencials és una tasca prèvia a la implantació de processos de qualitat. En aquest sentit són múltiples les dificultats implícites a l'avaluació dels centres de menors. Problemes relacionats amb l'homogeneïtat de la població, les metodologies d'intervenció educativa utilitzades, etc., plantegen importants dificultats a la tasca avaluadora.

Així i tot, l'utilització de metodologies qualitatives basades en l'estudi de cicles vitals (històries de vida) permeten aconseguir importants resultats al respecte.

En el II Congrés Estatal d'Educació Social presentarem el disseny d'una investigació que estava en curs. Ara, tota vegada finalitzada aquesta, volem presentar els resultats obtinguts des de l'òptica de l'avaluació de resultats i d'impacte, entesa aquesta com a una manera de millorar la qualitat dels programes dels centres, especialment els destinats a la preparació dels joves que han de romandre al centre fins al moment de la seva emancipació.

L'avaluació efectuada se va efectuar sobre una mostra de 17 menors residents a un centre públic de protecció de menors amb edats compreses entre els 16 i 18 anys.

Un dels objectius principals de la investigació fou el d'avaluar la capacitat d'emancipació dels joves amb les edats esmentades atès que aquesta constitueix un bon indicador de la capacitat d'inserció social. En qualsevol cas, de les capacitats individuals per a la inserció. Aquesta avaluació se sustentava, doncs, en la capacitat d'inserció social de les persones. En relació a aquestes, juga un paper fonamental el desenvolupament psicosocial. Aquest se pot entendre de diferents maneres, però tal vegada la més acceptable sigui la que l'enten com el procés mitjançant el qual l'individu adquireix i interioritza tot un seguit de patrons comportamentals d'interrelació i de valors propis del context al que pertany o amb el qual s'identifica. Aquesta adquisició primerenca possibilitarà la seva adaptació al medi social, desenvolupar el seu potencial com ésser autònom i manifestar el seu mode de ser respectant la identitat i característiques dels altres.

Podem resumir les característiques d'una bona adaptació personal-social recollint les aportacions que al respecte efectua Adams (1975)

- a. Capacitat per establir relacions harmòniques amb els demés i en ambients distints (casa, escola, treball, comunitat, etc), sense que se produeixin tensions internes i comportaments de poca eficàcia.
- b. Capacitat per dedicar les energies a la consecució de metes acceptades en el seu marc cultural.
- c. Control emocional propi de l'edat, sense que per això se produeixi pèrdua d'espontaneïtat i creativitat; acceptar sense servilismes les suggerències dels demés.
- d. Acceptar les normes del grup i ésser acceptats pel grup de referència.

Hem definit el desenvolupament psicosocial com a un procés; per tant, com qualsevol altra procés, ha de seguir un seguit de pautes o fases que s'iniciïn de forma molt primerenca a la infància i troben continuïtat durant la fase adulta. De fet, per a alguns autors, el procés de socialització no s'acaba mai. En aquest procés, llarg i complex, les persones obtenen un èxit molt desigual. Nombrosos estudis, provinents, com hem vist, del camp de la sociologia i de la psicologia social han advertit de l'estreta relació existent entre immaduresa social i diverses alteracions conductuals i/o cognitives. D'aquí la necessitat d'avaluar la trajectòria que segueix aquest desenvolupament en determinats subjectes per tal d'efectuar, tot seguit, les actuacions pertinents.

L'avaluació del desenvolupament psicosocial tendrà com a objecte primordial explorar el grau de maduresa personal i social que ha assolit un subjecte en la seva relació amb un grup social vinculat a un context específic.

Evidentment, aquesta avaluació té el seu punt de màxim interès en la infància, època en la qual se generen i consoliden els patrons de comportament relacional i en la qual és prioritari detectar alteracions el més prest possible. D'aquí que molts dels instruments d'avaluació i metodologies d'investigació desenvolupats siguin d'aplicació infantil i adolescent. Una altra característica d'aquestes proves és la seva recerca de validesa ecològica: la conducta pot variar significativament d'un context a altra. Per tant, és important que els instruments permetin avaluar la conducta d'un determinat subjecte en diferents àmbits, especialment en aquells que se configuren com a contextos de màxima influència i significació: la família i l'escola. Per aquest motiu, és lògic que la majoria de les proves vagin dirigides a aquests contextos o àmbits específics.

D'una forma més concreta, els objectius plantejats en la investigació varen ésser els que citem a continuació:

Objectiu 1.- Definir el contingut de l'*emmagatzament de memòria* dels joves que han patit situacions de carència afectiva i que es troben en un moment de transició a la vida adulta.

Objectiu 2.- Caracteritzar les estratègies que els menors utilitzen per afrontar la transició a la vida adulta en una situació d'alt estrès com és aquesta.

Objectiu 3.- Crear un instrument metodològic per tal d'avaluar la capacitat dels joves per afrontar l'emancipació del centre residencial.

Objectiu 4.- Avaluar la capacitat dels joves per afrontar l'emancipació del centre residencial.

Objectiu 5.- Recollir l'expressió dels joves que han patit situacions de carència afectiva en relació a la seva situació i a l'actuació per part dels Serveis Socials encarregats de la seva educació i inserció social.

Conclusions:

1.-El perfil dels joves que han obtingut resultats positius en l'escala per a l'avaluació de la capacitat d'emancipació se caracteritza pels següents trets:

a-Menors amb edats situades entre els 17 i 18 anys.

b-Menors que mantenen una bona relació tant amb els seus germans com amb els iguals.

c-Menors que mantenen una bona relació amb els seus educadors.

d-Menors que han pogut racionalitzar la seva situació d'internament i la valoren com a positiva.

- e-Menors que han tingut experiències laborals, les quals valoren positivament.
- f-Menors que mantenen espais de relació social no formals, externs i independents del que suposa el centre.
- g-Menors que manifesten expectatives positives en relació amb els estudis i la formació professional.
- h-Menors que projecten la seva emancipació, que tenen capacitat per a poder imaginar-se en una situació vivencial autònoma a mig i llarg termini.
- i-Menors amb habilitats per a establir relacions amb els demés.
- j-Menors que se manifesten segurs en ells mateixos.
- k-Menors que poden establir valoracions correctes en relació al tracte amb els educadors i que, en conseqüència, poden analitzar i acceptar les indicacions o actuacions d'aquests en relació a la seva conducta si consideren que son justes o adequades per al seu desenvolupament.
- l-Menors que generen sentiments d'empatia amb els seus educadors.
- m-Menors amb pares que han delegat part de les seves funcions en el centre.

a-Menors amb edats situades entre els 17 i 18 anys.

El factor “*edat*” situa als voltants dels 18 anys als subjectes que millors resultats obtenen en la seva capacitat d'emancipació. Això pot ésser interpretat en termes de maduresa personal, de finalització d'un procés de preparació i formació per a la vida autònoma i en la focalització de totes les energies de l'individu en l'afrontament d'un procés de transició tan important com és aquest. El subjecte sap que s'aproxima la seva partida del centre i haurà d'aprendre a canalitzar i, en ocasions neutralitzar, els sentiments confusos que això li provoca.

És obvi que aquests joves han d'assumir pautes de comportament adult d'una forma més exigent que la majoria dels joves provinents d'altres contextos. Però, per això mateix, els terminis del seu procés estan clarament acotats i possibiliten que el centre orienti, anys abans dels divuit, les seves actuacions en el sentit d'una correcta preparació per a que, als voltants dels divuit anys, l'individu hagi assolit els aprenentatges que l'ajudaran a efectuar la transició a la vida adulta amb possibilitats reals d'èxit.

b.-Menors que mantenen una bona relació tant amb els seus germans com amb els iguals.

El contacte amb els germans i iguals resulta també important. La confrontació d'idees resulta ser més fàcil i constructiva entre iguals que entre persones amb diferent *status*. Vists des d'aquesta perspectiva adquireixen gran importància factors com la dinàmica dels grups en cada una de les Llars on el nins i nines estableixen les línies de conducta que regiran la seva vida quotidiana, posant així a prova els rols que podran exercir. El mateix podem afirmar de les iniciatives que afavoreixen la interacció entre nins de diferents edats i de les que confien a adolescents i fins i tot a nins i nines una certa responsabilitat en relació a nins i nines de menor edat que la seva.

c-Menors que mantenen una bona relació amb els seus educadors.

Un context relacional afectivament gratificador i protector és el que més afavoreix el desenvolupament social i, en darrer terme, el desenvolupament socioafectiu. En aquest context, afectivament gratificant, sempre podem trobar la presència d'un adult que està a la

disposició del menor, l'educador, atent a les seves necessitats i als seus desigs, sense per això abdicar de les seves funcions educatives.

Ja hem vist amb anterioritat com el nin/a pot i sol mantenir més d'un vincle afectiu. Aquesta vinculació plural, és present també en la vida adulta i, per suposat, durant els períodes de transició vers a aquesta. Per això se requereix que en tot moment existeixi una bona col·laboració i comunicació amb la família. Serà necessari posar-se d'acord en relació a períodes vacacionals, sortides, activitats diverses, actuacions educatives i, en general, qualsevol actuació significativa pel menor en la qual estiguin implicats pares i educadors. Els primers com a dipositaris del vincle afectiu profund del menor i els segons com a contrapunt educatiu i formatiu, també vinculats amb ell.

En els casos en que això és possible el menor no se veu atrapat en cap conflicte de fidelitats (no hem d'oblidar que el menor, tot i que mantengui el vincle amb els pares o algun d'ells conviu durant gairebé tota la setmana amb els educadors) que, en cas de produir-se pot desestabilitzar emocionalment al menor i conduir al rebuig de les intervencions dels educadors.

d.-Menors que han pogut racionalitzar la seva situació d'internament i la valoren com a positiva.

La comprensió dels motius, factors i circumstàncies que han originat la seva situació actual, la comprensió i racionalització de l'actuació dels pares (tot i que no se consideri adequada), la generació d'un món propi i personal satisfactori i, en suma, l'acceptació de la seva biografia així com la valoració de la situació d'acolliment com a una oportunitat, son factors que redunden en l'adaptació del menor al centre i que seran condició prèvia per afrontar amb garanties d'èxit la seva emancipació. Així, el 66,7% dels menors que obtenen resultats alts en l'escala d'avaluació de la capacitat d'emancipació, manifesten que consideren la situació d'internament positiva i que, a més, aquesta afecta molt a la vida dels que la pateixen.

En cas de no donar-se aquests factors, les actuacions del centre s'hauran d'orientar a intervenir en processos estructurants de la personalitat, en algunes ocasions amb components terapèutics. Aquestes intervencions s'han d'abordar el més prest possible, ja que tant si el menor roman fins als 18 anys al centre com si se l'orienta cap a altres recursos (acolliment familiar, adopció) els factors adaptatius sempre milloraran les possibilitats d'èxit en la inserció social del menor.

Aquest és un dels reptes més importants en l'acció socioeducativa amb menors que han patit carència afectiva i/o privació social.

e.-Menors que han tengut experiències laborals, les quals valoren positivament.

La inserció en el mon laboral és una font molt important de socialització adulta que ofereix experiències d'aprenentatge úniques en relació a la inserció social, a la posició i *status* social propi, a la relació amb els companys i amb el poder i l'autoritat, a la valoració de l'esforç, al valor dels doblers, a la justícia social, etc.

Haver tengut aquestes experiències al costat d'unes figures protectores, però exigents alhora en el compliment de les obligacions concretes, permet a l'individu sentir-se relativament segur. Segur tant amb la possibilitat de comptar amb uns ingressos més enllà de la seva estada al centre com segur també en la seva capacitat per al treball.

Aquest procés d'aprenentatge no és fàcil i presenta alts i baixos. És difícil i improbable que les primeres experiències laborals del jove siguin totalment satisfactòries, però el fet de poder ponderar-les amb la presència i actuacions dels educadors, permet un marge per a la clarificació dels sentiments i experiències que genera l'activitat laboral, així com la reorientació del/la jove cap a altres àmbits laborals, en el cas que l'inicial no sigui adequat a les característiques d'aquest.

f-Menors que mantenen espais de relació social no formals, externs i independents del que suposa el centre.

La presència del menor en espais externs al centre, propis de l'acció socioeducativa no formal, ofereix un marc que permet al menor establir relacions amb altres menors amb modes de vida distint als seus.

La presència dels menors en aquests espais externs també suposa que el menor gaudeix i pot desenvolupar un *status* diferent al que manté en el centre. Aquesta presència en un marc relacional diferent permet al jove experimentar amb nous rols i en ocasions (pertinença a grups d'esplai, grups excursionistes, equips esportius, etc.) confrontar-se amb la presència d'adults que juguen uns rols socioeducatius diferents als dels seus educadors, millorant així el seu repertori de respostes i la seva capacitat de crítica i discriminació en front de les actuacions, opinions, actuacions, etc. dels diferents adults.

La importància dels companys resulta també determinant per a l'aprenentatge dels rols masculí i femení. En les seves recíproques interaccions, els nins i nines reforcen negativament els comportaments no adequats al sexe. La modificació de les actituds que se consideren apropiades per a un o altre sexe sembla que han de passar necessàriament per la generalització de les interaccions nins-nines i de les activitats comuns proposades a ambdós.

g-Menors que manifesten expectatives positives en relació amb els estudis i la formació professional.

L'actitud positiva en relació als estudis i/o a la formació professional implica sempre tenir projectes de futur. El menors que presenten aquestes expectatives tenen també una imatge positiva d'ells mateixos que els permet entendre que la formació és un instrument tant per a la millora i perfeccionament personal com un element fonamental per al seu futur, interpretat aquest tant en termes de competència professional, capacitat econòmica com d'independència en relació als serveis socials.

La presència d'aquestes expectatives s'associa també amb la possibilitat de ruptura amb els guions familiars desestructurats que els han portat al centre i que, per tant, els permet rompre també amb la transgeneracionalitat que sovint, a mode de profecia o maledicció, és freqüent en les persones que han sofert maltractaments.

h-Menors que projecten la seva emancipació, que tenen capacitat per a poder imaginar-se en una situació vivencial autònoma a mig i llarg termini.

La capacitat per a efectuar projectes vers al futur constitueix, indubtablement, un element motivacional de primer ordre. L'orientació cap a l'acció esdevé fonamental en uns moments en els quals al menor li sembla que tot està per fer i en els quals és fàcil que manifesti incerteses i inseguretats en relació a les pròpies capacitats.

En la investigació realitzada hem pogut apreciar com els menors que tenien expectatives en relació al futur i, més concretament, expectatives en relació a una vida autònoma obtenien millors resultats en l'avaluació de la seva capacitat d'emancipació que els que no en tenien o que les seves expectatives passaven per a la creença en un projecte de reintegració familiar.

Aquest factor projectiu el prepara per a l'acció i *posa en escena* al menor en un escenari en el qual gairebé tot dependrà d'ell mateix i de les seves actuacions.

i-Menors amb habilitats per a establir relacions amb els demés.

Hem pogut apreciar com en tots els casos que han obtingut resultats alts en l'escala d'avaluació de la capacitat d'emancipació no existeixen sentiments de soledat i a més, obtenen bons resultats en la seva capacitat de relació amb els demés.

La capacitat per a establir relacions amb els demés és fonamental per aconseguir elements de suport externs i evitar les perilloses situacions d'aïllament social. Aquestes constitueixen, a més, les situacions més temudes pels menors i en les quals presenten majors sentiments d'inseguretat.

Hem de pensar que el fet d'haver viscut durant un nombre important d'anys en un centre de protecció de menors suposa haver viscut en una situació un tant *artificial*. El centre és un constructe que, en el nostre cas, se troba efectivament immers en un territori (barri) que se defineix com a normalitzat. Aquesta normalització dependrà en gran mesura de la capacitat d'educadors i residents per a establir relacions positives amb els membres i agents socials de l'entorn físic. Però, fins i tot en el millor dels supòsits, al marxar del centre, el jove establirà la seva residència, en gairebé tots els casos, en altres indrets on les relacions de veïnatge que puguin existir se diluiran. Lògicament, aquest factor s'accentuarà en la mesura que el municipi de residència presenti majors dimensions.

És molt probable, en conseqüència, que una de les tasques que ha d'assumir el jove sigui la de mantenir les relacions existents i generar-ne de noves que, a més de l'ajuda objectiva que conjunturalment puguin oferir, actuïn de suport emocional en front de possibles sentiments de soledat o aïllament. En aquest sentit, hem observat com una característica pròpia dels menors que millors resultats han obtingut en l'escala d'avaluació de la capacitat d'emancipació són menors que declaren tenir molts d'amics, factor que denota una també bona capacitat per a l'establiment de relacions socials.

Per afrontar aquesta tasca el menor ha de comptar amb un bon repertori d'habilitats relacionals que compreguin des de la recerca d'amistats i, si no les té ja (com és el cas de la nostra mostra), relacions sentimentals i afectives, fins a la recerca de treball o la seva inserció en grups socials generadors d'aquests vincles.

Tot i que per a caracteritzar el tipus de relacions socials que són més adequades a l'objectiu de la inserció social caldria efectuar noves investigacions al respecte hem pogut apreciar com una característica definitòria dels subjectes de la mostra estudiada que obtenen resultats de nivell alt en l'escala d'avaluació de la capacitat d'emancipació, és la de no participar en baralles i no implicar-se en situacions violentes. Això ens fa pensar en un tipus de relació on els conflictes se poden resoldre o afrontar verbalment i en les quals aquests subjectes tenen un repertori de conductes eficaç per a la resolució de conflictes.

j-Menors que se manifesten segurs d'ells mateixos.

D'acord tant amb les teories del desenvolupament cognitiu com amb les teories de l'aprenentatge social se pot confirmar la importància de l'activitat del subjecte en la construcció del seu desenvolupament psicosocial.

En la mostra estudiada, l'alta capacitat per a l'emancipació se troba en relació inversa amb la presència de sentiments d'inferioritat i com hem vist, en relació directa amb la sensació de seguretat en un mateix i amb la capacitat per a expressar els sentiments. A més, aquests subjectes no presenten sentiments de penediment o culpa en relació al seu internament, característica pròpia dels menors que no han pogut elaborar correctament la comprensió de la seva situació residencial. També és predominant la percepció positiva en relació a la presència de sentiments de felicitat.

En aquest sentit són les pràctiques educatives actives les que afavoreixen al màxim aquest desenvolupament. La confrontació d'idees oposades i l'utilització de pràctiques educatives explicatives i comprensives fan que el nin/a, l'adolescent i el/la jove s'interroguin en relació al "com" i al "per què" del món social del que forma part, adopti una actitud crítica i aprofiti de forma eficaç els recursos disponibles.

En els casos en els que s'identifica una bona capacitat per a pensar i elaborar la seva pròpia realitat, en els quals el subjecte ha sigut actiu constructor de les seves interpretacions, existeix un bon desenvolupament psicosocial en el sentit abans esmentat.

k-Menors que poden establir valoracions correctes en relació al tracte amb els educadors i que, en conseqüència, poden analitzar i acceptar les indicacions o actuacions d'aquests en relació a la seva conducta si consideren que son justes o adequades per al seu desenvolupament.

D'altra banda, s'ha evidenciat la importància dels models educatius adults. Adquireix així una particular importància la influència dels educadors. Això tant pel que fa als rols masculí i femení com al desenvolupament social en general.

En les trajectòries estudiades se pot constatar la importància dels educadors-tutors per al desenvolupament psicosocial així com la funció altament significativa que juguen aquests per a un bon nombre dels menors.

La ponderació de la relació i interacció amb els seus educadors és una acció que els menors realitzen contínuament. Les indicacions i intervencions educatives dels professionals encarregats d'efectuar-les no sempre apareixen com a justes als ulls dels joves, especialment pel que fa al compliment de les normes del centre. En el centre estudiat, els educadors se responsabilitzen de menors de diferents edats, de vegades molt distants entre si (3 a 18 anys). Aquest fet obliga a considerar l'exemple que la seva relació amb els més grans suposa pels petits i el temor que els darrers adequin les seves pautes de comportament a models més propis de l'edat dels majors. Aquest fet, sovint, se resol limitant les possibilitats d'acció dels darrers. En aquestes ocasions, caldrà que els joves presentin una certa capacitat per, en algun moment del conflicte, poder dialogar amb els educadors i negociar solucions a les seves necessitats i demandes o, en altres ocasions, acceptar les decisions dels adults sense entrar en conflictes greus o irresolubles que posin en perill la seva continuïtat en el centre i comprometin les adquisicions efectuades fins aleshores.

Hem pogut constatar com la capacitat per dialogar, expressar emocions i sentiments, raonar, entendre i negociar, són característiques dels joves que millors resultats obtenen en l'escala d'avaluació de la capacitat d'emancipació.

l-Menors que generen sentiments d'empatia en els seus educadors.

En la revisió documental que hem efectuat sobre la influència de les variables de personalitat dels nins i nines i l'actuació dels adults hem pogut apreciar com s'estableix una relació entre les característiques pròpies dels menors considerats *fàcils* i una actuació adulta empàtica i positivament reforçadora. És cert que alguns autors afirmen que el caràcter dels menors té una forta component temperamental sobre la qual és molt difícil realitzar modificacions, però creiem que també és cert que el temperament, per si sol considerat (si és que es possible considerar-lo de forma aïllada), actua sempre en un determinat context ecològic i sabem també, que determinades característiques d'aquest context poden accentuar o disminuir els trets caracterials.

No és l'objectiu del nostre treball definir quines son aquestes característiques, que sens dubte poden constituir el nucli de futures investigacions, però si que volem fer constar que els menors que millors resultats obtenen en la seva capacitat d'emancipació son també els que generen sentiments més positius en els educadors.

En aquest sentit estudis relacionats amb l'actuació del professorat i les interaccions amb els seus alumnes així com determinats estudis sobre el fracàs i l'èxit escolar, han demostrat com aquest fet també succeeix en contextos formals i que en gran mesura influeix en els resultats obtinguts pels alumnes.

m.-Menors amb pares que han delegat part de les seves funcions en el centre.

Podem constatar com la mateixa institució juga un paper actiu, representa un objecte amb el que se poden establir relacions, que pren decisions i al que s'atribueixen intencions. Una de les relacions típiques que se produeixen amb els centres de menors, a moltes famílies, se pot interpretar com a delegació de funcions parentals en diversos sentits. Delegació que se produeix en relació als propis fills ("*la casa la dirigian mis hermanos*") i a diversos serveis públics.

Aquesta "delegació" dels pares, especialment l'"autorització" de les mares en relació als Llars, faciliten la bona integració dels menors i el seu bon desenvolupament psicosocial sempre que se mantengui la relació afectiva i els vincles entre pares i fills.

Quan no se produeix aquesta delegació, l'actuació del centre pot ésser interpretada pel menor com a una pèrdua de control inadmissible, compromentent l'actuació i credibilitat del propi centre als ulls del menor. A més, el conflicte de fidelitats que així se genera, manté al menor en conflicte permanent amb el centre, limitant el seu desenvolupament psicosocial i fins i tot afectant a la continuïtat de la seva permanència en aquest.

2.-És evident que la pràctica socioeducativa professional s'ha de contextualitzar en l'àmbit global d'un projecte socioeducatiu; des d'aquesta perspectiva se pot desenvolupar un treball socioeducatiu que troba el seu origen i legitimació en les necessitats del nin-a o adolescent i en el que l'educador ha de trobar el seu espai, però sense oblidar-se de la importància de les vivències relacionades amb l'autonomia, expressada, per exemple, en els contactes entre els nins-adolescents i sense oblidar el paper dels contextos institucionals, fonamentals en l'educació formal però també en la no formal.

Lògicament, d'aquests resultats podem inferir determinades conclusions que tenen efectes directes en relació a la metodologia d'intervenció dels centres residencials de protecció de menors i a la forma en que cal preparar l'emancipació dels menors i la inserció social d'aquests amb unes certes garanties d'èxit.

3.-En el Projecte Educatiu Individualitzat de cada menor, caldrà incloure un apartat específic que reculli la hipòtesi de permanència institucional i en el cas que aquesta contengui indicadors positius al respecte, se dissenyarà un apartat específic que contempli la preparació del menor per a la seva emancipació.

De les respostes efectuades pels joves i dels resultats obtinguts en l'escala d'avaluació de la capacitat d'emancipació podem afirmar que existeixen determinats factors molt importants que incidiran en la correcta preparació del/la jove per afrontar la transició cap a la vida adulta:

- a) Presència d'un adult de referència que assumeixi les funcions d'educador-tutor. Creiem convenient que aquesta figura sigui coneguda pel menor, mantengui un cert vincle afectiu amb ell i sigui accessible per aquest.
- b) A partir de les expectatives que el menor manifesti en relació amb la seva emancipació, se l'ha d'ajudar a canalitzar, elaborar i resoldre els sentiments contradictoris que la proximitat de l'emancipació li generarà. Aquest fet implica un Posicionament actiu i assertiu per part dels educadors en relació a cada menor que, a partir de les possibilitats reals de cadascun, permeti a aquests clarificar les seves pròpies expectatives, desigs, temors i, en suma, aconseguir motivar al menor en relació a aquest procés i l'ajudi, alhora, a objectivar la situació.
- c) Des del moment de l'ingrés d'un menor, caldrà informar i ajudar als nins i nines a entendre els motius que l'han conduït fins al centre. Aquest és un procés que pot ésser llarg (en funció de les circumstàncies de cada cas) i que en alguns casos, l'estat psicològic i emocional en

que arriben alguns menors al centre, obligarà a pautar d'una forma prudent i molt controlada.

Com hem vist, la comprensió tant de les circumstàncies de la família biològica, com de les funcions del centre i educadors i la racionalització i objectivacions que el menor pugui efectuar de la seva realitat son factors molt importants per a aconseguir un context que faciliti l'adaptació del menor al centre, element central per a obtindre èxit en l'integració social.

d) Durant el període compres entre els 16 i els 18 anys, les normes del centre ocupen un lloc important en les interaccions dels menors amb els educadors. En aquesta ocasió el binomi responsabilitat institucional *versus* flexibilització de les normes, adquireix màxima rellevància. Generalment, existeix la demanda, formulada pels residents, de gaudir d'una major llibertat. A aquesta demanda s'oposa, en ocasions, l'organització del centre i la seva normativa interna, sovint assentada en criteris de responsabilitat jurídica general més que sobre criteris educatius consonants amb la responsabilitat que pot assumir cada menor.

Pareix que durant aquest període, poder gaudir de més experiències de llibertat i de major responsabilitat, pot situar al menor en situació simbòlica de pre-emancipació, oferint-se així vivències de gran valor educatiu.

D'aquest principi d'actuació d'en desprenen gran quantitat de possibles iniciatives: des de la gestió de programes de pre-emancipació, amb espais residencials relativament diferenciats dels propis del centre que permetin que el jove gaudeixi de majors quotes d'autonomia i responsabilitat fins a simulacions específiques de situacions i escenaris aprofitant caps de setmana, etc.

e) En el Projecte Educatiu Individualitzat, i més en concret, en l'apartat d'emancipació, s'ha d'atorgar un paper principal a les experiències relacionades amb el treball.

Cal inicialment, tenir en compte que en gran mesura, les activitats laborals que se desenvolupin durant el període de 16 a 18 anys, tenen un caràcter d'iniciació i aprenentatge. Per aquest motiu, s'haurà de donar l'oportunitat al canvi i a l'experimentació en la recerca dels àmbits laborals en els que el jove trobi major reconeixement, gratificació i, consegüentment, assumeixi majors quotes de competència professional.

L'elaboració que els sentiments de pèrdua o abandono d'un treball generin en el menor serà una funció que l'educador-tutor haurà d'assumir, juntament amb l'entrenament en habilitats de recerca i manteniment d'ocupació i, en general, totes les relacionades amb les obligacions, drets i deures que el treball genera.

f) Una altre experiència que s'ha demostrat important en el desenvolupament psicosocial dels joves residents a centres de protecció de menors és la de la pertinença a entitats pròpies de l'educació social no formal.

Com ja hem assenyalat anteriorment, aquestes ofereixen un espai privilegiat per a la vivència de rols distints als que s'experimenten en el centre i que permeten al menor contrastar la seva situació amb la d'altres menors amb situacions molt distintes a la seva.

S'haurà de posar especial esment en el tipus d'organització en la qual el menor s'inscriu, factor que implica un intens coneixement i coordinació entre el centre de protecció de menors i l'entitat escollida així com, si s'escau, una adaptació de les actuacions educatives d'aquesta en relació al menor.

g) Ja durant el període de preparació a l'emancipació, s'haurà de procurar la creació de xarxes de suport comunitari en relació al menor. Aquestes tenen la gran avantatge que no tenen connotacions assistencialistes, per la qual cosa és més fàcil que siguin acceptades pels joves en situació *normalitzada*.

Aquesta és una tasca difícil, ja que a més de la pròpia dificultat implícita en la generació de xarxes d'ajuda mútua, s'afegeix la de la determinació del lloc de residència del jove una vegada ja no ho sigui aquest el centre. En aquest sentit, la residència a llocs de dimensions reduïdes o mitjanes pot afavorir la generació d'aquestes xarxes.

Cal tenir en compte, al respecte, l'aportació que poden efectuar antics residents, que ja tenen un mode de vida estabilitzat, als joves que inicien la seva vida autònoma. El fet d'haver passat per determinades experiències i vivències molt pròximes a les que afronten els joves en procés d'emancipació atorga una especial significació i credibilitat a aquest grup de joves.

Per això, a més de possibilitar una ajuda real als joves en procés d'emancipació, els que ja han passat anteriorment de forma exitosa per aquest mateix procés, també poden oferir un model educatiu de primer ordre que els professionals del centre hauran de sistematitzar i ajudar així a l'obtenció de la seva plena eficàcia educativa.

h) L'equip educatiu haurà d'esforçar-se per mantenir un context de col·laboració amb les famílies biològiques dels nines i nines.

Com també hem pogut apreciar, aquesta *col·laboració* serà viscuda de forma molt positiva pel menor, el qual veurà com els més importants referents afectius amb que compta manifesten un discurs coherent i congruent. Això suposa una molt intensa relació entre la família i els educadors (especialment l'educador-tutor) i un esforç continuat per a que la primera entengui que aquesta actuació és la més positiva i adequada pel seu fill. Sabem de les dificultats que en determinades ocasions aquesta tasca implica i de lo difícil que és, per a alguns educadors, establir aquest tipus de relació amb famílies que amb freqüència se presenten de forma agressiva o poc col·laboradora, però també creiem que, en moltes ocasions, el treball amb les famílies és tant important com el propi treball amb els menors, per la qual cosa caldrà que els educadors s'entrenin en l'aplicació d'estratègies al respecte i en l'elaboració dels sentiments que aquests processos els hi generen.

i) S'hauran de tenir en especial consideració les expectatives dels educadors en relació als joves, sobretot quan aquestes presenten connotacions, o fins i tot, prediccions negatives.

Afirmacions del tipus "*tots aquests germans són iguals*" (amb un sentit pejoratiu), "*es veia venir que aquest menor acabaria així*" i altres afirmacions al respecte denoten un actitud caracteritzada per a una projecció negativa del futur. Les situacions educatives que se generen en els centres de protecció de menors son molt complexes i ja hem vist com, a més, hi ha menors que per les seves característiques físiques i caracteriològiques generen major o menor empatia en els educadors.

Caldrà doncs, ésser molt conscients d'aquests factors i de les conseqüències educatives que generen, oferint als equips educatius espais de supervisió pedagògica que els alerti en front d'aquestes reaccions i possibiliti canvis en la interacció entre menor i educadors quan se produeixin factors d'aquesta mena.

j) Cal que els menors participin en l'evolució de les seves famílies, participant de les millores i consecucions d'aquestes. En aquestes ocasions, els educadors hauran d'establir pautes i estratègies d'elaboració, comunicació i participació amb els joves, que els hi permetin la comprensió i interpretació dels esdeveniments que afecten a la seva família.

Hem pogut constatar com, durant el temps d'internament dels seus fills, les famílies en que s'han produït canvis positius i en les quals a més, s'ha mantingut la relació positiva de l'educador amb la família, els menors d'aquestes obtenien també resultats alts en l'escala d'avaluació de l'emancipació.